

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра психології і туризму

КУРСОВА РОБОТА з
психології

на тему: «Соціально-психологічні фактори вибору професії
у старшому шкільному віці»

Студента 3 курсу групи ПС 01-20
факультету туризму, бізнесу і
психології
Спеціальності 053 Психологія
Герасимова Микити Олексійовича

Науковий керівник: викладач
кафедри психології і туризму
Пліш Ганна Йосипівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка ЄКТС: _____

Члени комісії:

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ВИБІР ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	5
1.1. Поняття та сутність професії та професійного самовизначення особистості	5
1.2. Основні етапи професійного самовизначення особистості.....	7
1.3. Старший шкільний вік як етап професійного самовизначення особистості	10
Висновки до першого розділу	13
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ...	14
2.1. Соціально-психологічні фактори вибору професії учнів старшого шкільного віку.....	14
2.2. Вплив об'єктивних факторів на вибір професії учнів старшого шкільного віку	16
2.3. Вплив суб'єктивних факторів на вибір професії учнів старшого шкільного віку	19
Висновки до другого розділу	21
ВИСНОВКИ	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	24
РЕЗЮМЕ	27

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. У ХХІ столітті проблема процесу професійного вибору потребує нового підходу у науковому дослідженні, що зумовлено трансформаціями соціально-економічної, соціокультурної, моральної та інших сфер життєдіяльності суспільства, які ініціюють зміну існуючих факторів, що детермінують вибір професії сучасних випусників шкіл. Проблематика професійного самовизначення та вибору висвітлювалася багатьма представниками зарубіжної та вітчизняної психологічної, педагогічної, соціологічної науки. Крім того, феномен професійного вибору логічно пов'язаний з науковими уявленнями, що детермінують цей процес.

Так, Є. А. Клімов помітив, що вибір професії є одним з найбільш складних і важливих етапів в житті людини, оскільки від нього залежить не тільки кар'єра та матеріальна успішність, а ще й самореалізація особистості, психологічне благополуччя людини та її соціальна адаптація [14].

Таким чином, вивчення соціально-психологічних факторів вибору професії юнаків старшого шкільного віку може допомогти у майбутньому в розробці методології та ефективних стратегій і рекомендацій для юнаків, їх батьків та педагогів старшої школи.

Ступінь розроблення досліджуваної проблеми. Одним з перших дослідників, котрий займався питанням вибору професії був соціолог Еміль Дюркгейм, в його роботах він звертав увагу на те, що вибір професії є одним з найважливіших соціальних рішень, що приймає індивід у своєму житті. Так, дослідженням цієї проблеми в контексті розвитку особистості займалась Д. Сьюпер, Л. І. Божович, Є. О. Клімов, Г. В. Резапкіна, І. С. Кон, Ш. Є. Ігоревна, Н. О. Євдокимова, Н. Б. Іванцова, О. А. Васильєва та ін.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та дослідити вплив соціально-психологічних факторів на вибір професії юнаків старшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження – соціально-психологічних факторів, що впливають на професійне самовизначення учнів старшого шкільного віку не існує.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічні фактори, що впливають на вибір професії юнаків старшого шкільного віку.

Предмет дослідження – особливості вибору професії юнаків старшого шкільного віку залежно від факторів соціально-психологічного характеру.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити теоретичні аспекти професійного становлення індивіда, основні закономірності та підходи, зокрема опрацювати старший шкільний вік як окремий та невід'ємний етап становлення професіонала;
- 2) дослідити та виокремити теоретичні аспекти соціально-психологічних факторів вибору професії учнів старшого шкільного віку;
- 3) зробити висновки стосовно впливу соціально-психологічних факторів вибору професії учнів старшого шкільного віку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано теоретичні методи (аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, який сприяв виявленню, систематизуванню, порівнянню, синтезу та узагальненню різноманітних аспектів досліджуваної проблеми)

Практична значущість роботи визначається тим, що результати дослідження можуть бути використані в діяльності практичних психологів, педагогів, зокрема, під час звернень батьків або викладачів, діти яких мають проблеми з вибором професійної спрямованості, спеціалізації.

Структура курсової роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Основний текст викладено на 21 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ВИБІР ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття та сутність професії та професійного самовизначення особистості

Вибір професії є важливим етапом у житті людини і має важливе значення для її особистісного та професійного розвитку. Визначення професії та зайняття трудовою діяльністю надає людині можливість задовольнити безліч своїх потреб, реалізувати свій потенціал як особистість, що може брати участь у суспільному житті а також забезпечити своє індивідуальне буття.

Професія - це сфера суспільної діяльності, в якій людина може застосовувати свої фізичні та розумові здібності та отримувати за свою працю необхідні засоби для свого існування та розвитку. Професія є соціально значущою, оскільки вкладає працю та вміння людини у різні сфери суспільного життя та надає суспільству певні продукти та послуги, необхідні для задоволення потреб людей. [11]

Є. О. Клімов відзначає, що професійне самовизначення не є єдиним актом прийняття рішення стосовно вибору професії, а постійним та послідовним процесом саме вибору. Найбільш актуальним вибором професії, на думку вченого, стає в підлітковому та ранньому юнацькому віці, але проблема реаналізування та коригування професійного життя людини залишається актуальною і в наступні роки існування людини як особистості. З цього випливає, що процес професійного самовизначення є багатоетапним та включає в себе кілька етапів вибору професії протягом життя людини. [13]

Професійний розвиток надає особистості індивідуальності, наповнює життєдіяльність особливим змістом та надає професійній біографії значення. Але, слід зазначити, як і будь-який процес розвитку, професійне становлення може включати в себе певні деструктивні зміни, наприклад: кризи, застої, деформації особистості. Такі зміни викликають нерівномірність та нормативні і

ненормативні відхилення в професійному розвитку особистості. Професійне становлення обов'язково супроводжується випадковостями, несподіваними обставинами та іншими подіями, які мають шанс радикально змінити траєкторію професійного життя людини.

Професіоналізація особистості - це соціальний процес, що включається в загальну соціалізацію особистості. Соціальний аспект професіоналізації зумовлений значенням професійної діяльності у суспільному розподілі праці.

Отже, особистість, професіоналізуючись, соціалізуючись та зростаючи саме професійно, утворює професійно зумовлену будову із наступними характеристиками:

1. Професійна компетентність, що визначається навичками професійного напряму, знаннями з галузі професійної діяльності, досвіду і вміннями.
2. Професійно важливі психофізіологічні якості: рівень емоційної врівноваженості, екстраверсійність-інтровертованість, загальний рівень активності/пасивності, рухова координація, тактильна чутливість, швидкість зорової реакції тощо.
3. Професійна спрямованість, обумовлена особистісними схильностями, інтересами, очікуваннями, ставленням (індивідуальним та суспільним) до професії, мотивами, цілями тощо.
4. Професійно важливі якості вищих психічних функцій та процесів: здатність до самоконтролю, рефлексії, самостійності, роботі в команді, рішучість, креативність, уважність, спостережливість та ін. [11]

Так, Д. Сьюпер вважає, що професійна самовизначеність формується в результаті взаємодії трьох факторів: індивідуальної особистісної ідентичності (психологічні потреби, характер, темперамент, цінності, інтереси людини, сприйняття та мотиви та ін.), професійної ідентичності (усі професійні мотиви та уподобання, які притаманні людині як особистості) та інформаційного середовища (культурні, соціальні, економічні фактори, що відображаються у

доступності професійних можливостей, уявлення про професії та їх відповідність соціальним стереотипам). [1]

1.2. Основні етапи професійного самовизначення особистості

До визначення основних підходів щодо періодизації професійного самовизначення можна віднести роботи таких вчених як Є. О. Клімова, Е. Ф. Зеєра, Д. Сьюпера. [1,11,13]

У періодизації становлення професійної самоідентичності та визначення свого професійного майбутнього Є. О. Клімова поєднуються як якісні, так і вікові основи для своєї періодизації. Вчений виокремлює два великих етапи розвитку суб'єкта праці: допрофесійний розвиток та професійний. Ці два фундаментальні етапи поділяються на ряд наступних стадій.

- Допрофесійний розвиток:

1. Стадія передгри (від народження до 3 років). Вона передбачає оволодіння дитиною примітивних функцій руху та координації у просторі, сприйняття, мовлення, розвитку пам'яті та уваги, дитина починає розуміти своє тіло та свої можливості, отримує базові знання про світ навколо себе.

2. Стадія гри (від 3 до 7-8 років). Під час цієї стадії дитина формує основні сенси людської діяльності, знайомиться з деякими професіями під час дитячих ігор, формує основні навички соціальної взаємодії та відчуває потребу у спілкуванні з ровесниками.

3. Стадія опанування учбової діяльності (від 7-8 до 11-12 років). Передбачає інтенсивний розвиток функцій самоаналізу, самоконтролю, здатності планувати свою діяльність, відповідати за свою діяльність, логічно та послідовно мислити.

- Професійний розвиток:

1. Стадія оптації, результатом якої є формування реалістичного уявлення про референтну професійну спільноту, формується конкретне уявлення про

професійні сфери, визначає основні професії, що цікавлять підлітка. (від 11-12 до 14-18 років).

2. Стадія професійної підготовки, її результатом є формування професійної готовності, зосередження уваги на професійній діяльності, навчанні та практиці, формуються професійні знання, уміння та навички, відбувається активне залучення до професійної діяльності (від 15-18 до 16-23 років).

3. Стадія адаптації, у рамках якої молодий фахівець звикає до нових умов професійної діяльності, набуває додаткового досвіду та навичок, поглиблює своє знання в своїй галузі.

4. Стадія інтернала, коли людина досягає нормативного рівня професіональних вимог, фахівець вже володіє необхідними знаннями, уміннями та навичками, що дозволяють йому ефективно виконувати свої професійні обов'язки без зайвого емоційного навантаження на зовнішній контроль та підтримку.

Надалі, перебуваючи в статусі інтерналу, фахівець проходить різні фази цього рівня професіоналізації: фази майстерності, авторитету та наставника. Для кожної з виділених фаз характерний свій специфічний рівень професіоналізму.

[13]

На думку Е.Ф. Зеєра, соціальна ситуація та провідна діяльність є основою процесу професійного самовизначення. Незважаючи на схожість етапів періодизації професійного становлення індивіда за Є. О. Клімовим, вчений запропонував наступні етапи:

1. Аморфна оптація (0-12 років). На цьому етапі з'являються інтереси та схильності щодо певних видів діяльності, в тому числі і до професій.

2. Оптація (12-16 років). З'являються професійні наміри, вибір шляху здобуття професійної освіти, учбово-професійного самовизначення.

3. Професійна підготовка (16-23 роки). Передбачає професійну підготовленість, готовність до самостійної праці, оволодіння професійними знаннями та освітою, набуття навичок для подальшої діяльності.
4. Професійна адаптація (18-25 років). Освоєння нової ролі, досвіду самостійного виконання професійної діяльності, професійно важливих якостей.
5. Первинна професіоналізація (26-33 роки). Формується професійна позиція, індивідуальний стиль діяльності, праця особистості набуває кваліфікації.
6. Вторинна професіоналізація (34-42 роки). З'являється професійний менталітет, ідентифікація із професійною спільнотою, гнучкий стиль діяльності та корпоративність.
7. Професійна майстерність (42-60 років). На цьому етапі особистість постає перед вершиною професійної майстерності, сформована творча професійна діяльність, акме професійного розвитку. [11]

Д. Сьюпером, в рамках його психологічної теорії “професійної зрілості”, було створено наступну онтогенетичну періодизацію, що спирається на періодизацію життєвого шляху особистості, запропоновану ще Ш. Бюлером та Е. Еріксоном. Вона включає в себе 5 стадій, частина котрих розділяється на окремі фази:

1. Стадія пробудження (від народження до 14 років). Ця стадія характеризується саме тим, що Я-концепція дитини розвивається завдяки її ідентифікації із значущими дорослими з її оточення. Вона включає в себе фазу фантазії (4-10 років), в рамках якої домінують дитячі потреби, а професійні ролі відтворюються у фантазії; фазу інтересів (11-12 років), коли формуються професійно значущі вподобання дитини; фазу здібностей (13-14 років), коли відбувається саме апробація індивідуальних здібностей, з'являються уявлення про професійні вимоги та професійну освіту.
2. Стадія дослідження (15-24 роки). На цьому етапі індивід намагається випробувати себе в різних ролях при орієнтації на реальні професійні

можливості. Вона включає фазу експерименту (15-17 років), на якій здійснюється попередній професійний вибір та його апробація у фантазії; фазу переходу (18-21 рік), де індивід намагається реалізувати Я-концепцію; фазу формування (22-24 роки), що передбачає оволодіння складом професійної діяльності як такої.

3. Стадія консолідації (25-44 роки). Ця стадія характеризується саме прагненням забезпечити у знайденому професійному полі стійку особистісну позицію. Вона включає фазу проби (25-30 років), коли індивід самостверджується в рамках обраної професійної діяльності або робить повторний вибір); фазу стабілізації (31-44 роки), коли особистість прагне направити свої зусилля у єдине професійне русло.

4. Стадія збереження (45-64 роки). На цьому етапі професійний розвиток індивіда вже йде у певному напрямі, здебільшого без виходів поза рамки знайденого професійного поля. Працівники намагаються зберегти за собою те становище на виробництві чи службі, якого вони досягли на попередньому етапі.

5. Стадія спаду (з 65 років). Відбувається розвиток нових ролей, можливий відхід з професійного життя або часткова участь у ньому, спостереження за професійною діяльністю інших людей. [1]

Отже, із зазначеного можна зробити висновок, що періодизація професійного самовизначення є досить складним та багатограним процесом, який можна досліджувати використовуючи різні, а іноді і зовсім протилежні підходи. Кожний з вчених звертають свою увагу на різні аспекти, такі як вік, соціальна ситуація, рівень розвитку особистості, а також на взаємозв'язок між ними.

1.3. Старший шкільний вік як етап професійного самовизначення особистості

Для початку надамо відповідь на питання, що може виникнути на даному етапі нашого дослідження: “Який вік ми вважаємо старшим шкільним в

Україні?”. У законі України "Про освіту" встановлено, що загальна середня освіта забезпечує підготовку учнів до вступу до вищих навчальних закладів або професійно-технічних навчальних закладів, та є обов'язковою для всіх осіб відповідної вікової категорії. Вікова категорія учнів, які мають навчатися у загальноосвітніх навчальних закладах, визначається відповідно до законодавства про освіту. Оскільки законодавство про освіту встановлює загальні вікові межі для вступу до загальноосвітніх шкіл, то можна вважати, що старшими школярами є учні, які навчаються в 10-11 класах, тобто віком від 15 до 17 років. [24]

В контексті нашого дослідження, за Є. О. Клімовим та Е. Ф. Зеером, старший шкільний вік припадає на дві стадії: стадію оптації та професійної підготовки. За Д. Сьюпером на стадію дослідження, конкретно на фазу експерименту. Проте, ми маємо перед собою ціль виокремити цей етап як окремий і необхідний для обрання майбутньої професії учня та безпосередньо описати основні характеристики та властивості даного етапу та виділити положення, притаманні йому.

У ранньому юнацькому віці формується психологічна готовність до самовизначення, яка базується на розвиненні самосвідомості та потреб, зокрема моральних засад, ціннісних орієнтацій і тимчасових перспектив, а також на становленні факторів індивідуальності, що відображає розвиток та усвідомлення власних здібностей та інтересів. Деякі психологи стверджують, що саме ці фактори формують психологічну готовність до самовизначення, а не саме самовизначення як таке. [9]

Л. І. Божович зазначив, що у старшому шкільному віці самовизначення проявляється як через вибір професії, так і через загальні пошуки сенсу життя, що не мають конкретної форми. Це призводить до розвитку колективістичного та професійного самовизначення серед старшокласників як особливих форм особистісного розвитку. [5]

I. Бех стверджує, що найбільш важливою характеристикою особистості старшокласників є спрямованість, яка відображає ставлення людини до світу, до себе та до інших людей. В ранній юності основна мета особистості полягає у виборі свого майбутнього шляху, що пов'язано з прагненням знайти сенс життя і щастя. В цьому віці старшокласники порівнюють свої права з правами дорослих, отримують більшу самостійність і вирішують сімейні питання. [3]

Основною ознакою самосвідомості та спрямованості юності є фокус на майбутнє, визначення свого місця у житті та бажання взяти участь у важливих життєвих справах. На цьому етапі життя юнаки і дівчата очікують, що їхнє життя буде насичене важливими подіями і великими звершеннями. Основними досягненнями старшокласників є формування моральної свідомості, розвиток самосвідомості та усвідомлення їхньої дорослості та соціальної ролі, що так чи інакше йде пліч-о-пліч з їхньою професійною орієнтацією. [3]

Структура психологічної готовності учнів до професійного самовизначення залежить від того, яка професійна діяльність є привабливою для старшокласників та як вони приймають основні принципи відповідної професійної культури. Основні компоненти такої готовності включають мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент, діяльнісно-практичний компонент та самооцінний компонент. Перший компонент характеризується позитивним ставленням до майбутньої професії, свідомими мотивами вибору професії, професійними намірами, інтересами та ціннісними орієнтаціями. Другий компонент включає знання власних індивідуальних особливостей та профінформаційні знання. Третій компонент передбачає наявність профорієнтаційних умінь і навичок, що дозволяють приймати обґрунтоване та самостійне рішення щодо професійного майбутнього. Четвертий компонент описує розвиток самооцінки та усвідомлення ступеня самостійності прийняття рішення щодо майбутньої професії та співвіднесення свого вибору з образом-ідеалом. [10]

Висновки до першого розділу

Таким чином, ми визначили, що професія та процес професійного становлення є складним та багатоетапним. Кожен етап має свої особливості, які впливають на формування професійних якостей та характеристик. Значення соціальної ситуації та провідної діяльності відображені як важливі чинники, що впливають на процес професійного самовизначення та становлення.

Ми визначили, що в ранньому юнацькому віці формується психологічна готовність до самовизначення, що базується на розвитку самосвідомості, моральних засад, ціннісних орієнтацій, розвитку здібностей та інтересів. У старшому шкільному віці проявляється самовизначення через вибір професії та загальні пошуки сенсу життя, що відображається у професійному та колективістичному самовизначенні. Нами було також зазначено, що найбільш важливою характеристикою особистості старшокласників є спрямованість, яка відображає ставлення людини до світу, до себе та до інших людей. В ранній юності основна мета полягає у виборі свого майбутнього шляху та пошуках сенсу життя.

Отже, самовизначення старшокласника є комплексним процесом, що залежить від багатьох соціально-психологічних факторів, таких як самосвідомість, цінності, здібності, інтереси та спрямованість особистості.

РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

2.1 Соціально-психологічні фактори вибору професії учнів старшого шкільного віку

В своїх дослідженнях Л. І. Божович підкреслює, що вибір професії є складним процесом, що включає в себе суб'єктивне сприйняття можливостей та обмежень, мотиви та цінності, інтереси тощо. Вона також наголошує на тому, що вибір професії включає в себе соціальні, культурні та економічні фактори, що можуть викликати суттєвий вплив на рішення юнаків старшого шкільного віку [4].

Натомість, дослідження Г. В. Резапкіної показують нам, що важливим фактором при виборі професії є особистісна орієнтація, тобто індивідуальні особливості, що формуються на протязі всього життя людини [23]. Також було б помилкою не враховувати вплив думки батьків, вчителів, родичів та інших значущих людей в житті юнаків старшого шкільного віку, так згідно з Є. О. Клімовим, професійний вибір залежить від кількох ключових факторів, таких як: роль сімейних членів та однолітків, вплив шкільного педагогічного колективу, особисті професійні та життєві плани, здібності та їх прояви, досягнення рівня розвитку учня як суб'єкта діяльності, бажання отримати суспільне визнання, рівень усвідомленості щодо професійної діяльності та особисті схильності. [13] При виборі професії можуть реалізуватися професійні настанови. Деякі дослідники розглядають реалізацію професійних установок в процесі вибору професії з позиції ситуаційної поведінки, яка обумовлена, зокрема, умінням приймати професійно важливі рішення. Настанови характеризуються готовністю особистості не лише вирішувати поставлені завдання, але й активно обирати ці завдання і модифікувати відповідно свою поведінку. Таким чином, в

професійних настановах індивіда накопичений весь досвід розв'язання ним життєвих завдань на вже пройдених етапах психічного розвитку. [17]

Але, відповідно до теорії регулювання соціальної поведінки особистості В.А. Ядова, найважливішим елементом ієрархії особистісних установок є система ціннісних орієнтацій. Проте кожна людина має свою власну індивідуальну ієрархію установок, яка не завжди збігається зі загальноприйнятою соціальною ієрархією. Наприклад, молода людина може обирати професію за рекомендацією батьків, не враховуючи свої власні інтереси. На цьому рівні діють соціальні установки, що базуються на взаємодії в малих групах. [25]

Таким чином, в контексті соціальної психології вибір професії зумовлений попереднім процесом соціалізації, результатом якого є специфічна структура самосвідомості людини. Одночасно, вибір професії та подальший професійний розвиток визначають специфіку подальшої соціалізації. Правильний вибір професії сприяє формуванню професійної самосвідомості, яка включає когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти. Професійна самосвідомість пов'язана з системою професійних установок, які включають систему ціннісних орієнтацій особистості.

Так, І. С. Коном визначаються ключові фактори, які впливають на вибір професії. Об'єктивні фактори включають соціальний стан, фінансове забезпечення родини, рівень освіти батьків, виховання, економічне середовище, соціальний престиж професії та інші. Суб'єктивні фактори включають вік, можливості суб'єкта, схильності, інтереси, здібності, мотиви, характер, темперамент, задатки та інші особистісні аспекти. [16]

Розумові здібності та спрямованість інтересів є важливими суб'єктивними факторами, які впливають на вибір професії. Деякі автори стверджують, що для кожної професії існують критичні параметри інтелекту, і низький рівень інтелекту може завадити успішній професійній діяльності. Розвинутий рівень

інтелекту дозволяє критично оцінювати вимоги, успішно навчатися та виконувати функціональні обов'язки певної професії. [6]

Отже, із зазначеного ми можемо виокремити те, що у процесі формування професійної самоідентичності, вибору професії учнів старшої школи задіяні безліч аспектів, такі як культурологічні, матеріально-економічні, ціннісно-орієнтовані, екзистенційні, соціально-психологічні, та ін. Серед них виділяються як і об'єктивні, так і суб'єктивні фактори соціально-психологічного характеру. Важливо також чітко розуміти, що кожен з факторів так чи інакше має вплив на інший, на загальний результат майбутньої професійної реалізації учня та розвитку особистості, її професіоналізації та здобуття освіти де-факто і де-юре.

2.2 Вплив об'єктивних факторів на вибір професії учнів старшого шкільного віку

Отже, оскільки об'єктивні фактори, що впливають на вибір професії учнів старшого шкільного віку, включають такі аспекти, як соціальний статус, рівень доходів у родині, освітній рівень батьків, виховання, економічне оточення, соціальний престиж конкретної професії та інші подібні фактори, розпочнемо з сімейного впливу на процес професіоналізації учня.

Позиція батьків, на думку Є. О. Клімова, у професійному виборі дітей варіює від надання повної свободи до незгоди з вибором дитини. У першому випадку батьки вимагають самостійності, відповідальності, ініціативи, у другому – пропонують власний вибір або перегляд своїх планів та вибір іншої професії. Правильному вибору професії часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти у майбутньому компенсували їхні очікування від тієї діяльності, де вони не змогли повністю себе реалізувати. Спостереження вченого показують, що здебільшого діти погоджуються з вибором батьків, розраховуючи на їх допомогу при вступі до якогось навчального закладу (перш за все, матеріального забезпечення) або побоюючись осуду і навіть розриву відносин. [13] Ставлення

між батьками та дітьми призводить до формування у дітей певних установ, потреб, інтересів, одним із проявів яких є вибір професії. Сімейне виховання є джерелом формування життєвих цінностей та переконань, створює модель образу майбутнього життя. Так, наприклад, діти працюючих матерів відрізняються вищою вмотивованістю досягнення і більшим прагненням зробити умовно успішну кар'єру, ніж діти, чиї матері не працюють. Багатий життєвий досвід батьків часто допомагає адаптуватись дітям у нових соціальних умовах. Спрямованість батьків підвищення своєї кваліфікації, освіти, культури створює необхідні передумови для появи у дітей професійних інтересів. І навпаки, прояви егоцентризму, байдужості та негативне ставлення до праці у родині загальмовують професійне формування дітей. [19]

У педагогічній психології не виключається вплив однолітків на вибір професії, оскільки спілкування з друзями в підлітковому та ранньому юнацькому віці перетворюється на один із найбільш значущих способів комунікації, завдяки якому пізнаються певні аспекти взаємодії зі світом. Позиція друзів як референтної групи також може стати визначальною у виборі професії. [16]

Також треба враховувати, що спочатку соціальне середовище, головним чином, сім'я та школа, визначає зміни внутрішнього життя дитини, її потреб та форм активності, що у свою чергу перебудовує його взаємини з навколишнім світом та суспільством. Соціальне середовище спонукає включатися до нових форм співпраці з людьми та визначає нові форми своєї діяльності. Нові форми активності розкривають перед учнями непізнані та найпривабливіші аспекти професійної діяльності дорослих. В результаті виникають якісні новоутворення у сфері як професійної спрямованості та самовизначення, так і професійного вибору.

Тут необхідно виокремити декілька аспектів, що впливають на формування професійних орієнтацій учнів саме у закладах освіти. По-перше, важливо мати на увазі позицію вчителів, які мають на меті зацікавити учнів своїм

предметом і стимулювати їх обрати цей предмет як сферу своєї подальшої професійної діяльності. По-друге, спрямованість школи на вивчення конкретних предметів може також вплинути на професійну спрямованість учнів. Наприклад, поглиблене вивчення будь-якої дисципліни може сформувати у учня спеціальні знання та вміння, необхідні для вступу в певний ВНЗ, що в свою чергу може сформувати у підлітка професійну спрямованість.

Одним з основних факторів, на думку Н. В. Ляховченко, які впливають на формування професійних орієнтацій підлітків, є територіальна нерівність та нерівність матеріальних можливостей. Підліткам з сільських місцевостей складніше отримати якісну вищу освіту через відсутність провідних ВНЗ в навколишніх містах, що призводить до необхідності постійних міжміських поїздок та великих матеріальних витрат. Крім того, недостатній рівень підготовки в школі та відсутність можливостей додаткової підготовки ускладнюють отримання якісної освіти для підлітків з сільських місцевостей. Це змушує таких підлітків обмежувати свої претензії в професійній сфері і вибирати доступніші спеціальності за місцем проживання. [18]

Важливо відзначити, що зазвичай старші підлітки, які хочуть зорієнтуватись у майбутній професії, не мають достатньої інформації про різноманітні кар'єрні можливості. Сучасний ринок праці динамічний та насичений в певних окремих галузях професійної діяльності, коли в інших постає проблема відсутності працівників певних категорій та спеціальностей. Отже, важливо допомогти учням старшого шкільного віку зрозуміти себе як суб'єктів вибору профілю навчання та зробити процес навчання більш свідомим та спрямованим на досягнення конкретної мети. [21]

2.3. Вплив суб'єктивних факторів на вибір професії учнів старшого шкільного віку

Почнемо з домінуючих суб'єктивних факторів, що впливають на вибір професії учнів старшої школи, саме з мотивів та ціннісних орієнтацій. [22] Вибір професії старшокласниками визначається як внутрішніми, так і зовнішніми мотивами. Внутрішні мотиви носять особистісно значущий характер, обумовлені пізнавальною потребою учня, задоволенням, одержаним від процесу пізнання та реалізації свого особистісного потенціалу. Домінування внутрішньої мотивації характеризується проявом високої пізнавальної активності індивіда у процесі навчальної діяльності. Оволодіння навчальним матеріалом є і мотивом, і метою навчання як такого. Учень безпосередньо залучений до процесу пізнання, що зумовлює появу емоційного задоволення. Зовнішні мотиви характеризуються тим, що оволодіння змістом навчального предмета не є метою вчення, а виступає лише засобом досягнення інших цілей. Це може бути отримання хорошої оцінки, атестата, диплома, стипендії, підпорядкування вимогам батьків та викладачів, отримання похвали, визнання товаришів тощо. [20]

Отже, оскільки у багатьох підходах використовуються поняття “мотив” та “мотивація”, досить складно виокремити єдине трактування цього терміну, але загальна його сутність об'єднує в собі те, що цей субфактор є причиною, що спонукає до дії, відповідно і до діяльності.

Протягом підліткового періоду ця мотивація стає провідною в ієрархії мотивів діяльності старшокласника. Дослідники (О. Н. Родина, П. Н. Прудков, Г. Ю. Любимова та ін.) заявляють, що учні старших класів можуть мати мотивацію до вибору професії, наприклад, психолога, ще до вступу до університету. Однак, деякі студенти, які поступили на спеціальність "Психологія", можуть покинути університет на перших курсах через те, що вони не мали чіткого уявлення про професію психолога та роботу, яка їх очікує. Це може бути пов'язано з тим, що

абітурієнти орієнтуються тільки на "зовнішні" аспекти професії психолога, які можуть відрізнятися від внутрішнього уявлення щодо обраної професії. [8]

Але, з початком професійної діяльності мотив фіксується у пам'яті, надаючи сенс чинності, що здійснюється. При досягненні запланованого результату мотив втрачає свою актуальність, але закріплюється в довгостроковій пам'яті як досвід. Залежно від позитивних або негативних емоцій пережитий мотив може або стати цінністю для учня та актуалізуватися, або викорінювати ситуацію, що провокують актуалізацію негативних мотивів та засобів їх задоволення. [12]

Таким чином, ціннісні орієнтації можуть виявлятися у формі цілей, установок, табу, нормативних уявлень тощо. Особливе місце в ціннісній сфері виділяється цінностям праці, вважаючи їх основою всієї ціннісної сфери людини, що підкріплюється соціальною значущістю професії, її престижем та стереотипами, що відповідають певній професії а також матеріальним забезпеченням.

Так, на думку І. А. Колесникова, орієнтація старшокласників на певні професії обумовлена системою соціокультурних стереотипів, що співвідносяться з тими чи іншими професіями. Професійні стереотипи більше стосуються особистісних особливостей представників конкретних професій, ніж професійної сфери загалом. Завдяки цьому формується типовий образ спеціаліста певної професійної діяльності та соціальна установка, що так чи інакше детермінує вибір професії учнем. [15]

У мотиваційному підході соціальна установка формується, коли індивід аналізує ситуацію і визначає, яких наслідків може призвести прийнятий аттітюд. Також, у мотиваційному підході виділяють дві теорії: теорія когнітивного реагування (А. Г. Гринвальд, Р. Є. Петті) передбачає, що суб'єктивні позитивні та негативні думки визначають ставлення людини до певної ситуації; теорія очікуваних переваг (У. Едвардс, М. Фішбейн) – за допомогою розумових

операцій людина при виборі аттїтюда визначає найбільшу вигоду, яку він зможе отримати засвоївши той чи інший досвід. Проте, в даних теорїях не розглядається вплив соціуму та життєвий досвід індивіда на формування установок. За основу в цих теорїях береться лише співвідношення мотивів, що діють в реальному часі. [2, 7].

Висновки до другого розділу

Резюмучи різні літературні джерела, ми можемо дійти висновку, що існує безліч поглядів на постановку проблеми диференціації соціально-психологічних факторів вибору професії саме учнів старшого шкільного віку. Проте їх усіх можна поділити на дві категорії:

1. Об'єктивні - ті, що впливають на вибір професії, включаючи в себе соціальну роль, соціальний статус, рівень доходу, освітній рівень батьків, виховання, зовнішній тиск, професійність викладачів, профорїєнтація в закладах середньої освіти, соціальний престиж професії, економічне положення, культурний простір юнака та територіальне місцезнаходження;
2. Суб'єктивні - внутрішні та зовнішні мотиви юнака (пізнавальна активність, задоволення потреб у формі отримання хороших оцінок тощо, задоволення матеріальних цілей, ціннісні орієнтації (цілі, нормативні уявлення, табу, установки тощо), аттїтюди, відношення до професії, пошук сенсу, прагнення до актуалізації, професійні стереотипи, соціальні установки.

Також, вважаю за необхідним підкреслити саме те, що ці фактори динамічні, тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, можуть впливати один на одного та визначати професійне становлення юнака старшого шкільного віку послідовно, зумовлюючи процес розвитку особистості.

ВИСНОВКИ

На закінчення, проблема професіоналізації та професійного самовизначення юнаків старшого шкільного віку дійсно постає перед нами актуальною та досі досліджуємою різними науковцями психологічних, педагогічних, соціологічних наук. На жаль, повністю розкрити всі соціально-психологічні фактори вибору професії учнями старшого шкільного віку не дозволяє певним чином обсяг курсової роботи. Однак, маючи намір надати відповіді на поставлені перед нами завдання, нам вдалось теоретично дослідити та розкрити сутність професійного самовизначення, виокремити такі поняття як “професія”, “соціально-психологічні фактори вибору професії”, “старший шкільний вік” та ін., виділити зміст періодизації становлення фахівця, зокрема старшого шкільного віку як особливо значущого етапу у розвитку професійного самовизначення особистості, виділити, на чому базується і що підпадає під категорію соціально-психологічних факторів вибору професії та наголосити на їх впливовості на вибір професії учня.

Ми прийшли висновку, що професійна кар’єра та процес професійного становлення є складним та довготривалим, кожен етап цього процесу має свої особливості, які впливають на формування професійних якостей та характеристик. Також, треба додати, що в ранньому юнацькому віці формується психологічна готовність до самовизначення, яка базується на самосвідомості, моральних засадах, здібностях, цінностях та інтересах. У цьому віці особливо виразно проявляється самовизначення у формі вибору професії та пошуку життєвого сенсу. Старшокласники характеризуються спрямованістю, яка відображає їхнє ставлення до світу, до себе та до інших людей. Нами було досліджено, що головною метою учня постає вибір свого майбутнього шляху, що передбачає професійне самовизначення.

Із аналізу різноманітних джерел, ми підійшли до того, що вибір професії учнями старшого шкільного віку залежить від безлічі соціально-психологічних

факторів, які можемо поділити на об'єктивні (такі як вплив батьків, економічне становище, територіальне місцезнаходження, проінформованість стосовно професії тощо) та на суб'єктивні (мотиви та мотивація, цінності, стереотипи, ставлення до професії та ін.). З нашого боку, важливо підкреслити динамічність та здатність цих факторів змінюватись, звернути увагу на взаємопов'язаність та взаємодію між ними, оскільки цей процес може детермінувати професійний розвиток учня старшої школи.

Таким чином, ми спростовуємо поставлену гіпотезу дослідження стосовно того, що соціально-психологічні фактори вибору професії по-перше дійсно існують, а по-друге, мають безпосередній вплив на вибір професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Super, D.E The psychology of career D.E. Super.- N.Y.: Harper&Brothers, 1957.- 400 с.
2. Асмолов А. Психология современности: вызовы неопределенности, сложности и разнообразия //Психологические исследования. – 2015. – Т. 8. – №. 40.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. -К.: Либідь, 2003. - 280с
4. Божович Л. И. Божович. ЛИ Личность и ее формирование в детском возрасте. – 1969.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование / Л. И. Божович. - М.: Просвещение, 1968. -464с.
6. Васильєва О. А. Фактори професійного самовизначення особистості в сучасних умовах. – 2011.
7. Гулевич О. А., Безменова И. К. Аттитюды и их взаимодействие с поведением //М.: Рос. психол. о-во. – 1999.
8. Давыдюк Л. В., Истратова О. Н. Мотивы выбора профессии старшеклассниками //Известия Южного федерального университета. Технические науки. – 2005. – Т. 49. – №. 5. – С. 85-88.
9. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. - М. : Педагогика, 1991 - 232с.
10. Євдокимова Н.О., Іванцова Н.Б., Опанасенко Л.А. Психологічні основи професійного консультування / Н.О. Євдокимова, Н.Б. Іванцова, Л.А. Опанасенко – Миколаїв: Іліон. – 384 с.
11. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учебник для вузов //М.: Академический проект. – 2003.
12. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб. : Питер, 2011. – 508 с.

13. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов на Дону //Издательство «Феникс». – 1996. – Т. 512.
14. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения личности. - М.: Издательский центр "Академия", 2005.
15. Колесников И. А. Профессиональное самоопределение старших школьников как педагогическое понятие //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки. – 2009. – №. 31 (164). – С. 71-76.
16. Кон И. С. Психология старшеклассника. – 2007.
17. Кондаков И.М. Диагностика профессиональных установок подростков // Вопросы психологии. – 1997. № 2. – С. 122-130.
18. Ляховченко Н. В., Петрук В. А. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками //Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – С. 125-128.
19. Макаров В. К., Борисова Е. А. Факторы выбора профессии старшеклассниками //Здоровье–основа человеческого потенциала: проблемы и пути их решения. – 2010. – Т. 5. – №. 1. – С. 166-171.
20. Маркова А. К. Формирование мотивации в школьном возрасте //М.: Просвещение. – 1983. – С. 96.
21. Марусинець М. М., Лемішова О. В. Особливості професійного самовизначення підлітків в умовах освітнього середовища Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр //Інституту психології ім. ГС Костюка НАПН України./гол. ред. СД Максименко. Київ. – С. 156-163.
22. Оссовский В. Л. Формирование трудовых ориентаций молодежи:(Методологические и методические проблемы социологического исследования). – Наукова думка, 1985.
23. Резапкина А.А. Социально-психологические аспекты выбора профессии. - М.: Издательство Московского университета, 2009.

24. України 3. Про освіту. – 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
25. Ядов В.А. Основы социологии. – М., 1993

РЕЗЮМЕ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Герасимов Микита Олексійович

Ключові слова: старший шкільний вік, професія, професіоналізація, професійне самостановлення, соціально-психологічні фактори, суб'єктивні фактори, об'єктивні фактори, детермінація, мотиви, мотивація.

У роботі було проаналізовано наукові джерела з проблемами професійного самостановлення особистості, розкрито поняття та сутність професіоналізації та професії як такої, досліджено феномену старшого шкільного віку як невід'ємного етапу становлення суб'єкта праці. Було вивчено та виокремлено загальні положення соціально-психологічних факторів вибору професії учнів старшої школи, диференційовано на дві категорії цих факторів та доведено їх безпосередній вплив на професійну самоідентифікацію учнів старшого шкільного віку.

ABSTRACT

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE CHOICE OF A PROFESSION IN SENIOR SCHOOL AGE

Herasymov Mykyta Oleksiyovych

Key words: high school age, profession, professionalization, professional self-development, socio-psychological factors, subjective factors, objective factors, determination, motives, motivation.

The work analyzed scientific sources with problems of professional self-development of an individual, revealed the concept and essence of professionalization and profession as itself, investigated the phenomenon of high school age as an integral stage of the formation of a subject of work. The general provisions of the socio-psychological factors of high school students' choice of profession were studied and

singled out, these factors were differentiated into two categories and their direct influence on the professional self-identification of high school students was proven.